

Історико-політичні проблеми сучасного світу:
Збірник наукових статей. – Чернівці:
Чернівецький національний університет,
2023. – Т. 48. – С. 215-219
DOI: 10.31861/mhpi2023.48.215-219

Modern Historical and Political Issues:
Journal in Historical & Political Sciences. – Chernivtsi:
Chernivtsi National University,
2023. – Volume. 48. – pp. 215-219
DOI: 10.31861/mhpi2023.48.215-219

© Кароль Домбровскі¹

Світ, якого вже не існує – спільна історія поляків та українців

Jakimowicz M. Świat, który już nie istnieje. Polskie i ukraińskie opowieści biograficzne (1918–1956). Wrocław: Pamięć i Przyszłość, 2022, 366 с.

Важливими історичними джерелами є відносини свідків історії. Вони будують усну історію, яка дозволяє поглянути на факти, відомі з інших першоджерел, з іншої точки зору. Це особливо важливо в ситуаціях, коли історик стикається з суперечливими національними нарративами, які створюють власні міфи та використовують їх у політичній боротьбі, як внутрішній, так і зовнішній, зміцнюючи власний партійний електорат і впливаючи на зовнішню політику певної країни. Наративи підкріплюються через ЗМІ та просуваються політичними елітами. Історія України та Польщі сповнена суперечливих нарративів. Марселіна Якимович у книзі «Świat, który już nie istnieje. Polskie i ukraińskie opowieści biograficzne (1918–1956)» дуже добре проаналізувала спогади людей, які народилися в Східній Галичині в польсько-українських сім'ях, пережили

Другу світову війну і або виїхали до Польщі, або залишилися в Україні. Таким чином, автор показав багато аспектів життя цієї дуже характерної соціальної групи. Соціальної групи, світ якої, сформований в довоєнних багатонаціональних кресах, більше не існує.

Ключові слова: Креси, Друга світова війна, сталінізм.

World that no Longer Exists – the Common History of Poles and Ukrainians
Jakimowicz M. Świat, który już nie istnieje. Polskie i ukraińskie opowieści biograficzne (1918–1956). Wrocław: Pamięć i Przyszłość, 2022, pp. 366

One of the important historical sources are the accounts of eyewitnesses to history. They build an oral history that allows us to look at the facts – known from other primary sources – from a different perspective. It is especially important in situations when the historian meets conflicting national narratives, which create their own myths and are used in political games both internal and external, strengthening their own party electorate and influencing the foreign policy of a given country.

¹ Кандидат юридичних наук, Університет Марії Кюрі-Склодовської, Факультет права та адміністрації, Польща. E-mail: karol.dabrowski@mail.umcs.pl; <https://orcid.org/0000-0002-4513-3873>.

Narratives are reinforced by the media and promoted by political elites. The history of Poland and Ukraine is full of conflicting narratives. Marcelina Jakimowicz, in her book “Świat, który już nie istnieje. Polskie i ukraińskie opowieści biograficzne (1918–1956)” analysed very well the memoirs of people who were born in Eastern Galicia in Polish-Ukrainian families, survived the Second World War and either left for Poland or stayed in Ukraine. In this way, she showed many aspects of the life of this very distinctive social group. It was a such group whose world, shaped in the pre-war multinational Borderlands, no longer exists.

Keywords: Borderlands, Second World War, stalinism.

**Świat, który już nie istnieje – wspólna historia Polaków i Ukraińców
Jakimowicz M. Świat, który już nie istnieje. Polskie i ukraińskie opowieści
biograficzne (1918–1956). Wrocław: Pamięć i Przyszłość, 2022, ss. 366**

Ważnymi źródłami historycznymi są relacje świadków historii. Budują one historię mówioną, która pozwala z innej strony spojrzeć na fakty znane z innych źródeł pierwotnych. Jest to ważne szczególnie w sytuacjach, gdy historyk spotyka sprzeczne narracje narodowościowe, kreujące własne mity i wykorzystywane w walce politycznej tak wewnętrznej, jak i zewnętrznej, umacniając własny elektorat partyjny i wpływając na politykę zagraniczną danego państwa. Narracje są wzmacniane przez media i promowane przez elity polityczne. Historia Polski i Ukrainy jest pełna sprzecznych narracji. Marcelina Jakimowicz, w książce „Świat, który już nie istnieje. Polskie i ukraińskie opowieści biograficzne (1918–1956)” analizowała – bardzo dobrze – wspomnienia osób, które urodziły się w Galicji Wschodniej w rodzinach polsko-ukraińskich, przeżyły drugą wojnę światową i albo wyjechały do Polski, albo zostały na Ukrainie. W ten sposób Autorka pokazała wiele aspektów życia tej bardzo charakterystycznej grupy społecznej. Grupy społecznej, której świat, ukształtowany w przedwojennych, wielonarodowych Kresach już nie istnieje.

Słowa kluczowe: Kresy, druga wojna światowa, stalinizm.

2022 року у Вроцлаві, який називають польським Львовом, вийшла друком книга Марцеліни Якимович про польсько-українські біографічні оповідання. Авторка, бабуся й дідусь якої походили зі східних територій довоєнної Польщі, знайшла унікальну групу людей, у яких вона взяла інтерв'ю. Це були люди, які: народилися у Східній Галичині, походили зі змішаних польсько-українських родин, частина з яких після 1945 року була переселена до Польщі, в Нижню Сілезію, а частина залишилася в Україні в Івано-Франківській, Львівській та Тернопільській областях. Таким чином авторка збила паралельні історії людей, які до 1945 року склали змішану національну групу, мали схоже життя, а після Другої світової війни одні почали нове життя в ПНР, а інші продовжили життя в УРСР. Проводила дослідження у 2011–2017 роках. У книзі вона використала 50 інтерв'ю: 25 осіб з Польщі та 25 осіб з України, серед яких 34 жінки та 16 чоловіків віком від 79 до 97 років. Вони були останніми живими свідками міжвоєнної Східної Галичини.

Книга складається з двох частин: теоретично-історичної та змістовної. Частини поділені на розділи. У першій частині розділи присвячені теорії біографістики та соціальній історії Східної Галичини. Друга частина базується на аналізі інтерв'ю. Книга написана у хронологічному порядку та містить аналіз спогадів про довоєнне дитинство, Другу світову війну, переселення до Нижньої Сілезії, життя після війни в радянській Україні. Книга закінчується анотацією, допоміжними даними, фотографіями, бібліографією, індексами та резюме, англійською, німецькою та українською мовами. Світлина документують, серед іншого, залишки єврейської культури в Україні.

Говорячи про Другу Річ Посполиту, співрозмовники авторки вживали різні слова. Ті, хто проживав у Польщі, говорили переважно «Креси». Наголошували, що вони поляки, «з-за Бугу», «зі сходу» або з конкретних міст: Броди, Львів, Тернопіль. Люди з України казали, що вони «українські поляки», «українці польського походження», вони походили з Галичини, Західної

України. Про Другу РП казали: «до війни», «за Польщі», «за польських часів». Для кожного цей період асоціювався з дитячою радістю, національною злагодою, нерозділеними родинами, життям у сільській громаді. Вони наголошували також на бідності, хворобах, відсутності доступу до лікаря, необхідності піклуватися про молодших братів і сестер у багатодітних сім'ях, проживання в спільних кімнатах. Вони згадували відзначення дня смерті Пілсудського, якого згадували як героя. Національних відмінностей тоді не було. Усі вони походили з польсько-українських родин і «не було різниці, хто є хто». Крім того, значна частина населення називала себе Русинами, «тутешніми», греко-католиками. Обмеженням їхньої ідентичності сприймалося те, що після Другої світової війни їх офіційно зараховували до поляків чи українців. Національна ворожнеча зростала з кінця 1930-х років і проявлялася, наприклад, у конфліктах між дітьми. Авторці вдалося розділити спогади про антисемітизм і дискримінацію українського населення. Вихідці з України наголошували на високому рівні організації українського суспільного життя (кооперативність), а вихідці з Польщі наголошували на низькому рівні цивілізованості українських сіл («побудованих по-українськи»). Родина пам'ятає відомості про польсько-українську війну 1918–1919 років та битву за Львів. Вихідці з України наголошували на участі українських військових, а вихідці з Польщі – на захисті Львова. З іншого боку, не було жодної згадки про акцію знищення Православної Церкви (дії 1938 р. на Холмщині).

Важливішою для респондентів була Друга світова війна: перша радянська окупація, депортації до Сибіру, вступ німецьких військ, Голокост, трагедія на Волині, друга радянська окупація. Початок Другої світової війни – це не 1 вересня 1939 року, а 17 вересня 1939 або 22 червня 1941 року. Перша радянська окупація – це період хаосу, мітингів, змін у школі, культу Сталіна, терору – коли друзі зі школи «зникали» разом із родинами. Депортація до Сибіру та невідомість, хто буде наступним в списку для депортації, стали реальністю польсько-українського життя. Поляки, однак, наголошували на співпраці українців, особливо євреїв, з більшовиками, і відчували себе зрадженими українськими сусідами.

22 червня 1941 року – це була «справжня війна», але німецька окупація запам'яталася як «менш небезпечна, ніж радянська». Кульмінацією німецької окупації став Голокост, а кінцем її – антипольська акція і друга радянська окупація. Радянські солдати описувалися як «дикі», «брудні», «азіати». Німці зображалися як «елегантні, чисті, культурні» і цивілізаційно розвиненіші за поляків та українців. Згадували співрозмовники конфіскації, заборону торгівлі, трудову повинність і голод 1943 року.

Опитані були свідками Голокосту, а гострота проблеми полягала в тому, що німці застосовували смертну кару та колективну відповідальність за допомогу євреям, вбиваючи цілі родини, якщо вдома знаходилася хоча б одна маленька єврейська дитина. Тому населення використовувало «розосереджену допомогу»: переховували на одну ніч, давали їжу, одяг, пускали погрітися в корівнику. В той час боялися донощиків та сусідів. Сліди євреїв, які шукали притулку, стали звичайним явищем: пом'ята солома в коморі, крадені продукти, схованка в лісі. Вони бачили, як євреїв виганяли, бачили братські могили та грабування єврейських будинків. Поляки наголошували на ставленні «злих українців», які вбивали євреїв.

Для виселених до Сибіру найбільш травматичним стало заслання, а для тих, хто залишився в Україні – антипольська акція у Східній Галичині. Це колективна травма поляків, які пережили етнічні чистки, яку українській стороні важко зрозуміти. Поляки наголошували на ролі польських партизанів, які захищали польське населення. Для них виконавцем злочину був «весь український народ». Для вихідців з України виконавцями злочину були «вбивці», «банди», «бандерівці». Постать «доброго українця», який допомагав полякам, рідко з'являлася у спогадах. Тому, наприклад, польські організації висунули проект відновлення пам'яті «українських праведників». Відома історія пізнішого польського космонавта Мирослава Гермашевського, який, будучи 1,5-річною дитиною разом з матір'ю, був врятований іншими українцями, ніж ті, хто напав на його рідне село.

Кінець Другої світової війни «розмився» в пам'яті. Він був затьмарений боротьбою польських, українських та радянських партизанських груп з Німеччиною та між собою, а також дру-

гою радянською окупацією. Ключовим елементом стала загальна мобілізація в Червону Армію і прощання з батьком, чоловіком, братом, які згодом загинули на фронті.

Переселенню до Польщі, до Нижньої Сілезії, поляки присвятили багато місця у своїх спогадах. Для тих, хто пережив Волинь, це було не «переселення», а «втеча» від українських націоналістів. Для вихідців з Польщі винним у зміні кордонів і вимушеній міграції був Радянський Союз, а не Третій Райх, який розв'язав війну. Люди, яким не довелося тікати від націоналістів, виїжджали з інших причин: не хотіли приймати радянське громадянство; вони виїжджали з рештою села, сусідами, родиною, друзями, і ці поїздки були добре продумані та підготовлені. Відповідачі запам'ятали цікавість довгої подорожі, важкі умови (воші, бруд, сморід), чудовий ландшафт Нижньої Сілезії, високий рівень цивілізації (муровані будівлі, дороги), пошук родини та друзів, але також страх перед злочинцями і «szabrownikami» – тобто людьми, які викрадали і нищили майно, залишене німцями. Вони боялися ще одного переселення, в разі, якщо зміниться польсько-німецький кордон. Тому, наприклад, вони не розпаковували речі, не ремонтували квартири, будівлі і т.д. Вони часто зустрічали людські трупи і мертвих німецьких солдатів. Один з опитуваних розповів про першу квартиру: «у дворі навіть чиясь нога стирчала». Згадувався також спокій першої безпечно проспаної ночі.

Приїжджі мали добрі стосунки з іншими та з переселеними німцями. Німці з Нижньої Сілезії не були їхніми ворогами, бо ворогом були радянці. Радянські солдати - це була «стихія», «сарана», істоти, що належать не цивілізації і культурі, а дикій природі. Поляки, в цілому, добре ставилися до переселених в Нижню Сілезію лемків і бойків, яких не відносили до українців, тому вони в їх очах не були винні в кривдах, завданих полякам. Українці, переміщені в ході операції «Вісла», вважалися націоналістами. Для опитуваних було несподіванкою побачити євреїв, тому що вони думали, що всі євреї були вбиті. У бесідах також обговорювалася тема «єврейської комуни». Цікаво, що найгіршу думку мали не німці, українці, лемки, бойки або євреї, а переселенці з Центральної Польщі: забирали ферми і квартири, крали, поверталися через деякий час назад в свої домівки і представляли більш низький рівень культури, ніж люди зі сходу.

По-іншому склалися історії людей, які залишилися в Україні. Проблема стосувалася в першу чергу жінок. Вони мали формальне право виїжджати під час обміну населенням. Вони походили зі змішаних родин і сімейні обставини стали причиною того, що вони залишилися на місці: ставлення батька, догляд за братами і сестрами, хворі батьки. Однак вони були приречені на самотність, оскільки більшість сусідів, сімей та знайомих, які пережили війну, виїхали. Вони ж стали чужими у повоєнній підрадянській Україні.

Запам'яталися голод 1946-1947 років, колективізація, атеїзація, героїзм греко-католицьких священників, примус до вивчення російської мови в школі. Про питання місцезнаходження вирішував батько або чоловік. Одна з жінок розповіла про ситуацію під час другої хвилі міграції у 1955-1959 роках, коли зі змішаної сім'ї (батько українець, мати полька) її брати українці поїхали до Польщі, а вона з сестрами як польки залишилися зі своїми українськими чоловіками в Україні. Українці також сильніше відчували тугу і жаль за втраченою сім'єю. Замість виїзду в Польщу виїжджали в міста, щоб врятуватися від бандитів. Однак коли розповідали про український опір радянській владі, про українських партизанів говорили як про героїв, які боролися за свободу України. Цей контекст у той момент розмови витісняв негативні асоціації, пов'язані з Волинською трагедією. Різні наративи про УПА закарбувалися в спільній пам'яті. Для радянських ветеранів УПА – це бандити. Для ветеранів УПА Радянський Союз – окупант, а не визволитель. Важливим моментом стала смерть Сталіна: «тирана» і «людоджера».

Аналіз авторки багатогранний. Вона змогла витягти багато деталей з інтерв'ю. Авторка має дуже хорошу майстерність у підготовці. Спогади людей з України більш «індивідуальні/приватні», а з Польщі – «колективні». Люди з України, які пережили Волинську трагедію, були більш травмовані, бо не мали можливості спільно це пережити та поділитися своїм досвідом з іншими.

Книга старанно написана. Рецензентом помічені лише незначні помилки (сторінки 47 і 71). Указ (Concordia) «Ad graves et diuturnas» датується не 1962 роком, а 1863 роком, і був опрацьований у 1862 році. Важко повірити, що в 1946-1947 роках температура в Україні сягала 50-60°C, бо це перевищувало б рекорди високої температури у світі і температуру в пустелі. Історичні дані про погоду Львова та Східної Європи 1940-х років підтверджують відсутність опадів і високі температури, але не в таких масштабах. На мою думку, авторка могла пропустити деякі описові виноски, як на сторінці 251. Немає потреби повторювати енциклопедичні відомості.

Рецензована книга однак важлива тим, що показує, наскільки складною була історія Польщі у ХХ столітті. Такою вона має бути показана в польських шкільних підручниках. Суспільства Польщі та України мають спільні «ланки» пам'яті. Ключовим є опір проти засилля Росії – царської, радянської, путінської. Якщо ми усвідомимо різницю в колективній пам'яті, яка не є однорідною, ми краще зрозуміємо іншу оцінку трагедії на Волині. Тому так важливо, щоб поляки в Україні та українці в Польщі могли дбати про місця пам'яті. Тоді вони будуть не «чужим» винятком у людському ландшафті, а частиною спільної культури.